

SZEMLE

Széchenyi Ágnes: Lélegzetvétel: Válasz 1946–1949. Bp. Argumentum Kiadó, 2009. 300 l.

Amint azt a 2011-es Surányi Nyári Egyetem Pilinszky-szemináriumán is hangsúlyoztam, a folyóirat-vásárlás és -olvasás három centrális értékkitevője a 'történeti tudat', a 'közvetlen részvétel' és 'az értékszerzés és -ajándékozás öröme'. Mindezek kiemelésével nyíltan pedagógiai szándékomból az volt, hogy felhívjam kollégáim, hallgatóim figyelmét a folyóirat-kultúra fenntartásának, hovatovább artikulációjának fontosságára. A feladat ugyanis nemcsak az, hogy olvasókat, potenciális vásárlókat toborozunk, hanem az is, hogy olyan kompetens értelmiségieket neveljünk, akik – magukénak érezvén az adójuk egy részéből megjelenő lapokat – véleményükkel készek és képesek formálni is őket. Akkor a *Vigilia* példáján igyekeztem rávilágítani a periodikák irodalom- és gondolkodástörténeti jelentőségére, egyrészt egy konkrét verselemzés filológiai és szemantikai aspektusainak kapcsolódási pontjait, másrészt a Pilinszky-recepció és a kultúrtörténeti horizont(ok) viszonyát vizsgálva. De választhattam volna másik szerzőt, másik lapot is; az elvi lényeg ugyanaz: a periodikák ne csupán egy szűk réteg közléskényszerének kielégítésére szolgáljanak, hiszen ebből a modellből teljességgel hiányoznak az olvasók (és egyéni olvasataik). Legyen a folyóirat (s ne csak a friss, hanem a régi is) az élő-ható és a történeti kultúra szenzora és forrása, váljék az oktatás és a kutatás, a múltmegismerés és a jövőteremtés terepévé – lehetőleg még a digitális átállás előtt (ha ugyan lesz ilyen). Csakhogy tapasztalatom szerint még a bölcsészkarok hallgatói sem igen ismerik, főként nem forgatják saját (leendő) szakmájuknak legalább egy vagy két vezető orgá-

numát. Így aztán a honi folyóirat-kultúra új piaci és szociális alapokra fektetését egészen szűk körben, a bölcsészettudományi képzés(ek) háza táján kell elkezdenünk. E munka legfontosabb lépése pedig minden bizonnyal a történeti alapok lerakása.

Az oly sokat kárhóztatott bolognai szisztéma egyik (vagy egyetlen) innovatív lépése az irodalom- és kultúratudományi mesterképzés Intézménytörténet elnevezésű kurzusának útjára indítása volt. A Károli Gáspár Református Egyetemen e kurzus gazdjaként Török Lajos egy átfogó, szisztematikus magyar folyóirat-történet tematikáját alkotta meg. Az önálló előadásokra épülő képzés résztvevőjeként, s így e tárgy előadójaként megdöbbenéssel tapasztaltam a szakirodalom égető hiányait. Általánosságban elmondható, hogy a *Nyugathoz* képest minden más történelmi jelentőségű folyóiratunk feldolgozottsága gyerekcipőben jár. Németh G. Béla *Hét folyóirata* (Debrecen, 2000. Csokonai), Pomogáts Béla egy-egy tanulmánya (pl. *Az irodalom respublicája*. In: *Virrasztók*. Szerk.: LUKÁCS László, RÓNAY László. Bp. 1985. *Vigilia*, 491–497), illetve az irodalom- és sajtótörténetek szükségszerűen rövid és vázlatos cikkelyei mellett Tóth-Barbalics Veronika átfogó dolgozatai a *Napkeletről* (*A Napkelet megalapítása*. = MKSz. 2004. 238–256; *Konzervatív folyóirat a középosztálynak*. = Kommentár 2010. 40–52) vagy Kabdebó Lóránt írása a *Pandoráról* (*A Nyugattal való párbeszéd egy pillanata*: *Pandora*. = ItK 2011. 505–549) üdítő kivételt képeznek.

Széchenyi Ágnes *Lélegzetvétel* című könyvét olvasva azt kell mondanom, hogy a folyóiratok monografikus feldolgozottságának hiánya érthető jelenség. Egyrészt azért, mert az ilyen munka (a legtöbb esetben) olyan széles körű tájékozottságot, sokirányú (történeti, közgazdasági, politológusi, irodalom- és

művészetértelmezői) szakértelmet kíván, amellyel kevesen rendelkeznek; másrészt roppant kitartást, alázatot és állhatatosságot követel meg, hiszen ekkora anyag megmozgatása gyors és látványos eredmények elérését, a történeti tárgyalásmód pedig a monográfus személyiségének kibontakoztatását aligha teszi lehetővé. Egy folyóirat-monográfia nem ígér(het)i az újítás lehetőségét sem, hiszen számtalan megkerülhetetlen, hagyományosnak mondható kutatási fázist, állandó dokumentatív tevékenységet, folyamatos éberséget, filológiai pontosságot követel. Ráadásul a legritkábban kötelez le kollégákat, vagy élvezi jelentős, még élő művészek védnökségét. Az ilyen altruisztikus, historiai-hermeneutikai tevékenységet – jól látszik ez a rengeteg gondosan megválogatott idézetből, a close reading-jellegű szövegelemzésekből – a másik munkája iránti fokozott érdeklődés, illetve az abban foglaltak megértésének vágya hatja át, s ezt követeli meg az elkészült könyv az olvasótól is. Így lehet, hogy ezeket a szakirodalmi műveket az átlagnál is kisebb érdeklődés és laudáció övezi; hogy egy jókor megírt, aktuális tanulmány nagyobb idézettségi indexre tehet szert.

Mindez azonban – láthatóan – nem zavarja Széchenyi Ágnes, aki kitartó folyamatossággal dolgozik. 1986-ban *Válasz*-antológiát szerkesztett (*Válasz, 1934–1938*. Bp. Magvető), 1997-ben a folyóirat 1934–1938 közötti első korszakáról publikált könyvet (*„Sznobok és parasztok”*. Bp. Argumentum), majd pedig – *Menedékház* címmel – Sárközi Márta-életrajzát adott ki (Bp. 2004. Magvető). 1984-től jó tíz évig interjúzott a folyóirat egyes kérdéseiről írókkal, kritikusokkal, irodalomtörténészekkel, kiadóvezetőkkel és kultúrpolitikusokkal; sokan közülük már nem is élnek. Eközben tanulmányok sorát írta a zsidókérdésről, a népiék és a kulturális elit korabeli viszonyáról, valamint a fordulat éveiről – természetesen a *Válasz* tükrében.

A jelen kötet e nagy múltú periodika második, 1946–1949 közötti időszakát dolgozza fel, s egy irodalomtörténész recenzens számára mind az élményteljesség, mind az adathasznosság szempontjából hullámzó értékeket mutat. (Nem a teljesítmény hullámzó tehát – noha pontosan érzékelhető, hogy a szerző mely tematikus részeken van elemében, és melyeket abszolvál-

ja a legmértéktartóbb szikársággal.) „A Válasz újraindulása” című bevezető fejezet a lap rövid előtörténetének, majd programjának, szerzőgárdájának és a korabeli folyóirat-környezetnek az ismertetése-bemutatása mellett ügyes információ-adagolással vetíti előre a következő fejezetekben kirajzolódó problémaköröket.

A(z új generációs) *Válasz* belső struktúráját tekintve teljesen logikus, hogy a második fejezet máris Illyés Gyulával foglalkozik. A rengeteg tömondat („Igen mozgalmas az élete. Nemcsak politikai értelemben. Sokat utazott.” [25.]), a számos szerkesztési hiba és a legújabb Illyés-szakirodalomra történő hivatkozás hiánya azonban csökkentik a jól megírt, problémafelvető fejezet értékét. Hiányoltam például annak jelzését, hogy a hagyományosabb irodalomfelfogást képviselő idősebbek közül Vasy Géza (*Illyés Gyula évszázada*. Miskolc, 1998. Felsőmagyarország; *Illyés Gyula*. Bp. 2002. Elektra; *Illyés Gyula és az ő „megbocsáthatatlan bűnei”*. = Dunatáj 2007. 2–4. sz. 76–84; *Illyés Gyula és az 1958-as párt-állásfoglalás*. In: VASY GÉZA: *Klasszikusok és kortársak*. Bp. 2007. Krónika Nova, 30–49; *Illyés Gyula Babitsról: Közéletés a témához*. = Kortárs 2008. 11. sz. 93–99), a kortárs elméleteket ismerő-működtető fiatalok közül pedig Kulin Borbála tett kísérletet az utóbbi években az Illyés-oeuvre lírai, prózai és történeti-politikai kérdéseinek újragondolására („*Hadúr megfizet érte reméljük*”: *Illyés Gyula és Gara László levelezése, 1939–1966*. Bp. 2007. Balassi; *A lélek a sors laboratóriumában: a Puszták népe titkáról, s arról, kell-e ma nekünk valóságirodalom*. = A Vörös Postakocsi 2009. 1. sz. 67–72; *A transzcendenciát tematizáló beszéd a húszas-harmincas évek Illyés-lírájában*. = It. 2011. 360–377). Ha azonban eltekintünk ezektől az apróbb hiányosságoktól, láthatóvá válik, hogy a fejezet milyen páratlanul részletgazdag szellemi arcképet fest a *Puszták népe* szerzőjéről, *A francia irodalom kincsházának szerkesztőjéről*, a *Válasz* főszerkesztőjéről. Széchenyi nem riad vissza a szolgálat krisztusi etikájának pszichohistoriai kérdésétől sem, külön kitér Aragon hatására, valamint – naplóiak alapján – Illyés és Márai vitájára is.

A „Békeszerződés” és „Földosztás” című fejezetek irodalomtörténeti jelentősége jóval kisebb, mint politika- és gazdaságtörténeti forrás-

értékük. Mégis fokozott érdeklődéssel olvastam mindkettőt, hiszen a *Válasz* munkaközösségébe történő meghívásnak, illetve Bibó nemzetféltő-országmentő vízióinak Széchenyi-féle értékelése a jeles gondolkodó születésének századik évfordulója révén egyidejűleg egy második újrafelfedezési hullámhoz is kapcsolódott, melyben részt vett minden valamirevaló magyar szellemi platform. Mégsem áll meg Széchenyi a jelentős, kanonizált alkotók szövegeinél-gondolatainál. Kitér arra is, milyenek rajzolta meg Adorján János a mezőgazdaság specifikusan „magyar út”-ját, majd az „Iskolaszociográfia” című alfejezetben Major Jenő munkásságát ismerteti, amelyet – annak ellenére, hogy a két gondolkodó (Bibó és Major) közvetlen munkatársi viszonyban állt – a Bibó-szakirodalom eddiggi számításba sem vett. A szerző emellett elemzi, majd mások által publikált adatokkal is utközteti a különféle felmérések számadatait; a szociográfiák szövegét pedig stilisztikai és retorikai analízisnek veti alá, melyek azután fontos műfaj- (pl. „felirat” kontra „kiáltvány” [99–100]) és stílustörténeti (pl. „érvel”, „dokumentál”, „drámaian hangszerel” [102]), azaz komplex mediológiai következtetésekhez vihetnek közelebb.

A *Válasz* szépirodalmi termékével foglalkozó ötödik nagy etap kétségtelen erénye, hogy számos ponton hozzájárul az egyes szerzők (Szabó Lőrinc, Németh László, Weöres Sándor, Pilinszky János, Lakatos István, Sötér István, Sarkadi Imre, Vas István és Kodolányi János) szakirodalmához, mégpedig nem elsősorban új adatok közlésén, hanem a már ismert tények kultúrtörténeti hátterének feltárásán, a párhuzamosan kibontakozó életművek kölcsönhatásának fölillantásán keresztül. Hátránya ellenben, hogy akkor is belebocsátkozik az egyes szövegek elemzésébe, ha nem vezet be új (a szakirodalom álláspontját lényegesen meghaladó) szemponto(ka)t.

Talán érdemes lett volna megmaradni az olyan irodalom- és recepciótörténeti kérdéseknél, mint amilyenek a Pilinszky- és Németh-fejezetekben kerülnek elő. Vajon újhordas vagy válaszos költő volt Pilinszky János – vetődik föl az olvasóban a kérdés a szerző vizsgálódásai nyomán. A kétféle jogos, hiszen Pilinszky (1940-ben) az *Új Időkben* kezdett publikálni, majd a *Vigiliában*, a *Diáriumban*, az *Ezüstkorban*, a *Magyar Csillagban* és

az *Életben* jelent meg verse. A *Válaszban* pedig – 1947 szeptemberében, ekkor még „Csak azt feledném” címmel – éppen a „Francia fogoly”, ez az örök tankönyv- és antológiadarab látott napvilágot. Ugyancsak remek problémafölvetést találunk a Németh László-fejezet vége felé: „elgondolkozhatunk azon, összefügg-e és miként függ össze az irodalomban betöltött szerep, a kultúrpolitikai megbecsülés és a regények hangneme” (142). Bár e kérdés – amint arra maga a szerző is utal – túlmutat a *Válasz* korszakán, részösszetevőinek médiatörténeti beágyazottsága révén ékesen bizonyítja a folyóirat-kutatás irodalomtörténeti hasznát.

Sötér István méltatlanul elhanyagolt regényművészetének újragondolására ösztönözhet a *Hidszakadás* írójának munkásságát – ezúttal teljesen indokolt részletességgel – elemző fejezet, amely egyenesen azt állítja, Sötért a *Válasz* avatta íróvá (166). Hasonló a helyzet a Kodolányi-fejezettel, melyben Széchenyi *A becstelen* szerzőjének poétikáját az (akkori) új szociográfus-nemzedék írásmódjával hasonlítja össze – utat nyitva ezzel a szociográfia irodalmiságának kezdettől jegelt, ám a kortárs Hajnóczy-, Csalog- és Tarkutatásokkal mind égetőbbé váló kérdése felé. A nagyobb portrémozaikok után a munka rövid áttekintést ad mindazokról, akik a szépirodalmi rovat szerzői voltak; említést tesz többek között Szenkuthyról, Mészölyről, illetve az „Apagy”-t (az *Iskola a határon* egyik fejezetét) a *Válasz* 1948/7. számában publikáló Ottlikről. Egyetlen apró tévedésre hívnám föl csupán a figyelmet. A könyv 121. oldalán Szabó Lőrinc „Babits-verséről” van szó. Szabónak valóban volt egy „Babits” című verse, csak hogy az nem a lábjegyzetben jelölt 1947/3-as decemberi szám 207. oldalán jelent meg, hiszen ilyen jelzésű füzet nem is létezett. Mivel a lap 1946 őszén indult újra, az első évben a decemberi szám „még csupán” a harmadik volt. A 47-es év harmadik füzeté immár márciusi, ám annak 207. oldalán nem a Szabó-vers, hanem Illyés „Rangrejtve” ciklusa fut. A „Babits” című szöveg pontos címlírása (s ennek értelmében a kötet 13-as jegyzete) tehát a következő: *Válasz* 1946/3. (december) 208.

A hatodik nagy egységet alkotó Bibó-fejezet többek között azt a kérdést exponálja: vajon az *Eltorzult magyar alkot, zsákutcás magyar tör-*

ténelem szerzője „történész” (195) vagy inkább „politikai elemző” (219) volt. A kérdés nehéz, nem is értek egyet minden tekintetben a válasszal. Szerzőnk szerint Bibó azért nem volt történész, mert „amit mond, az értelmezés és nem történeti munka” (195). E kijelentés mögött én a történettudományi munka hermeneutikai szituáltságának általános tagadását érzem, s ezt mint olyat, vitatnom kell. Pedig vannak Széchenyinek helytálló érvei is. Hogy Bibó nem ismerte kellő mélységig a történettudomány szakirodalmát, hogy a múlt értelmezése közben egyetlen percre sem szakított a jövő kérdéseivel, s ezért a leírás, a helyzetértékelés horizontjába nála mindig belejátszott a megoldás alternatíváinak horizontja: mindez bőséggel igazolja fenti téziséit.

A könyv utolsó húsz oldalán Sárközi Márta tevékenységéről, valamint a *Válasz* megszűnéséről olvashatunk. Külön említést érdemel a szerkesztő asszony munkásságát tárgyaló fejezet hosszú idézete, amely Sárközi 1958-as családtörténeti írásából származik. Már e frivol hangvételű részlet egy különösen intelligens, nagy formátumú kultúrászervezőt, igazi irodalmárt és vérbeli írórt sejtet. Az ily módon kellőképp felcsigázott érdeklődést azután a kötet záró fejezetévé avatott 1965-ös Sárközi-cikk (Sárközi Márta a Válasz háború utáni korszakáról, 265–270) elégti ki. Elképzelhetőnek tartom, hogy az eredetileg Illyés kérésére írt, majd a (volt) főszerkesztőnek levélben megküldött cikk, valamint a 2004-ben megjelent *Sárközi Márta-émlékkönyv* maga után vonja majd a szerkesztő asszony írásainak esztétikai szempontú újraolvasását is. De ez már nem ennek a monográfiának a témája, és – mint ilyen – nem is az enyém.

Mindent egybevetve gazdag és szép (bár néhány ponton kissé szürke és egyenetlen) monográfiát nyújt át olvasóink Széchenyi Ágnes. Talán a munka nyolc fejezetében fölvetett irodalomtörténeti adatok és összefüggések termékenyítőleg hatnak majd az oktatásra és a kutatásra, maga a műfaj pedig az irodalomtörténészekre; azokra a szakemberekre, akik szívügyüknek tekintik a honi folyóirat-kultúra történeti megalapozását, s akik – Sárközi Márta ironikus szavaival élve – hiszik, hogy „a folyóirat [...] olyan, mint Lenin, élt és élni fog” (270).

SOLTÉSZ MÁRTON

Pumprla, Václav: *Knihopisný slovník českých, slovenských a cizích autorů 16.–18. století*. Praha, 2010. Filosofický ústav Akademie věd České republiky kabinet pro klasická studia, 1307 l.

A cseh és szlovák nyelvű régi nyomtatványok bibliográfiája, a *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století* közismert a régi könyvekkel foglalkozó szakemberek körében. Első kötetét, amelyben kizárólag ősnymtatványok leírása szerepelt, Zdeněk Václav Tobolka állította össze 1925-ben Tomáš G. Masaryk köztársasági elnök 75. születésnapja alkalmából, 1994-ben pedig Emma Urbánková újabb kötettel egészítette ki. A második részt, az 1501–1800 között megjelent nyelvi bohemikumok bibliográfiájának munkálatait 1939-ben kezdte Zdeněk Václav Tobolka, majd Fratišek Horák folytatta. A tizedik, utolsó kötet 1967-ben jelent meg, de az időközben előkerülő új nyomtatványok miatt kiegészítésekre volt szükség. Ezeket Petr Voít és Bedřiška Wiždalková készítette. A további pótköteteket Jan Andrlé és Vladimír Jaro szerkeszti. A *Knihopis*nak és kiegészítő kötetének teljes anyaga elérhető az interneten a <http://db.knihopis.org/> oldalon.

E rendkívül igényes bibliográfiához készült Václav Pumprla munkája, a *Knihopisný slovník českých, slovenských a cizích autorů 16.–18. století* [A *Knihopis* 16–18. századi cseh, szlovák és külföldi szerzőinek névtára]. Václav Pumprla 2002 óta a Cseh Tudományos Akadémia klasszika-filológiai részlegének (Kabinet pro klasická studia filozofického ústavu Akademie věd České republiky) munkatársa. Korábban a přerovi Komenský Múzeumban (Muzeum Komenského), ezt megelőzően pedig az olomouci Tudományos Könyvtárban (Státní vědecká knihovna) dolgozott. Mindkét gyűjtemény régikönyv-anyagát ő írta le és tette közzé (*Soupis starých tisků ve fondech Státní vědecké knihovny v Olomouci*. Olomouc, 1990–1996. SVK; *Soupis historických knižních fondů Muzea Komenského v Přerově*. Přerov, 2003. Muzeum Komenského). Ugyancsak ő állította össze a frydek-místeki múzeum régi nyomtatványainak (*Soupis starých tisků ve sbírce Okresního vlastivědného muzea ve Frýdku-Místku*. Frýdek-Místek, 1985. OVM) és a jelenleg Olomoucban őrzött, a mai Szlovákia területén megjelent könyvek